

Az ember – kultúrtörténeti és poétikai megközelítésben. Fiatalok konferenciája 2016

Szerkesztette Déri Eszter, Dóbék Ágnes, Görög Dániel, Markó Anita, Maróthy Szilvia, Budapest, Reciti Kiadó, 2017, 235 l.

A kiadvánnyal egyenlítették a magukat szerényen csak fiataloknak nevező ifjú tudós nemzedék tagjai: közvetlen elődeik, a Fiatal Kutatók Konferenciájának négy kötete után a Fiatalok Konferenciája-sorozatnak is megjelent a negyedik kötete, a 2016 őszen Budapesten lezajlott rendezvény anyaga.

Alcíme némiképp szűkíti az emberhez általánosságban kapcsolható problémaköröket. Néhány évvel ezelőtt, az akadémiai intézményrendszer átszervezésekor felmerült a kérdés: idegen nyelveken hogyan lehetne megnevezni a bölcsészettudományokat vagy a humán tudományokat művelő kutatóközponokat. Felvetődött, hogy bizonyos nyelvtételeken az emberekkel foglalkozó, azaz humán diszciplínákhoz sorolják – például – az orvostudományt is. A jelen konferenciakötet címlapja eligazítja azokat, akik az embert mint olyat túlságosan is általános témának tartanák: azt ígéri, hogy a tanulmányok kultúrtörténeti és poétikai szempontokat részesítenek előnyben. Szerencsére mindkét fogalmat lehet olyan tágan értelmezni, hogy az alcím ne tűnjék az olvasók félrevezetésének.

A 15 szerző munkáját 4 egységbe sorolták a szerkesztők. Az első kettő emberek bizonyos csoportjait próbálja körülhatárolni. A „nők és szörnyek” közül a szebbik társaság kétségtelenül ide tartozik. A „szentek és bolondok” közül az elsőként említettek földi életük során emberek voltak, és ezt a bolondoktól sem lehet elvitatni. „A (barokk) emberről” szóló tanulmányok egy

korszak- vagy stílusfogalom alapján kerültek egy csoportba. A negyedik egységet, az „önmegjelenítést” bízvást tekinthetjük speciálisan emberi jellemzőnek.

A kötet előszavában Hargittay Emil a tematikai, módszertani sokféleséget dicsérve megállapítja: „Arról tehát nem lehet(ett) szó, hogy akár a konferencia, akár jelen kötet valamilyen szorosabb tematikai koherenciát képvisel” (7). Mindazonáltal elismerendő a sokszínűség. Ennek érzékeltetésére a következőkben az egyes tanulmányok tárgyát, legfontosabb eredményeiket, állításait villantom fel néhány mondatban.

Az első egység címszereplői, a nő és a szörnyeteg Virág Csilla dolgozatában egy személyben egyesülnek. Az Arthur-mondakör rettenthetetlen lovagja, Sir Gawain hitvese, Ragnelle az egyik kéziratban így fest: „a szája széles, a szemgolyói nagyobbak, mint egy labda, a fogai túl hosszúak, így túllógnak az ajkain, az arca olyan széles, mint más nők csípője, a nyaka is hosszú és vastag, a vállai majdnem egy méter szélesek” (15). A másik forrás szerint: „A szája helyén van az egyik szeme, a másik a homloka közepén, az orra görbe és kifordult, a szája ferde” (16). Szerencsére a folytatásban a szörnyszülött gyönyörű nővé változik. További jó hír, hogy a tanulmányban a bemutatott példákból a szóbeliség és az írásbeliség viszonyára is fény derül.

Görög Dániel középkori magyar krónikák „másik” szereplőit vizsgálja, azaz azokat, akik eltérnek az események ala-

kulását befolyásoló, egészséges, katolikus magyar férfiatól. Ilyenek a nők, az idegenek, a nyomorékok és az eretnekek. Az első csoportot illetően megállapítja: „egy nő két módon érdemelheti ki helyét a krónikákban: egyik, ha szent lesz; másik, ha országos botrányt csinál” (23). A példák között szerepel Árpád-házi Szent Erzsébet, Szent István felesége, Gizella; II. Béla felesége, Ilona; I. Károly felesége, Piast Erzsébet.

Molnár Annamária Boccaccio narrációs technikáját mutatja be a híres hölgyekről (*De mulieribus claris*) szóló munkájában, összevetve a *Dekameron*ban és más műveiben megfigyelhető eljárásokkal. Részletesen elemzi Scipio Africanus felesége, Tertia Aemilia, Quintus Lucretius felesége, Curia, valamint Kleopátra életrajzát. Kibontakoznak az egyéni leleményekkel kiegészített történetmesélés, a lélekrajz, az erkölcsnevesítő célzat és oktató szándék különféle formái.

Szenteket és bolondokat ígér a kötet második nagyobb egysége. Első darabjában bolondokkal találkozhatunk, mégpedig a szerelem bolondjaival. Mezei Emeke a régi magyar művelődéstörténetből említ olyan férfiakat, akik józan eszüket elvesztve estek áldozatul különféle nőszemélyeknek. Bibliai és antik hősköltől Toldi Miklósig hoz példákat azokra, akiknek története Armbrust Kristóf és Ilosvai Selymes Péter jóvoltából, valamint kályhacsempéken megörökítve szolgálhat mulatsággul vagy tanulsággul az utókor számára.

A következő tanulmányban már egy szent áll a középpontban. Kovács Péter a Szent Imre-legenda különböző prólogusaiban megjelenő cédrusfa-hasonlatot vizsgálja, kitekintve a motívumot tartalmazó párhuzamos helyekre. A számítás-

ba vehető források nyomán következtet a variánsok keletkezési sorrendjére, és megállapítja: a legendaszerző „célja egy önálló kultusz megteremtése, valamint a cölibátus eszményének hiteles képviselése” (76) lehetett.

Vrabély Márk a *Régi Magyar Exemplum-adatbázist* ismertetve kitér a szereplőkre is, akik között az angyalok, ördögök, állatok, tárgyak és megszemélyesített fogalmak mellett emberek: mitológiai, bibliai és történelmi alakok, sőt mi több, szentek is akadnak szép számmal. Alighanem ezért kerülhetett a dolgozat a szenteket és bolondokat felsorakoztató egységbe.

Témájuk alapján kilógnak ebből a csoportból Sebestyén Ádám fejtegetései, mivel sem szentek, sem bolondok nem fordulnak elő bennük, de azért nem nélkülözik a tanulságot. A *Foliopostilla* elemzése alapján ugyanis kiderül, milyen emberi bűnök vetítik előre a végítélet jeleit. „Bornemissza [!] véleménye szerint a társadalomban tapasztalható apokaliptikus jelek, mint a különböző visszatetszések, háborúk, igazságtalanságok, erkölcsatlenségek, bálványozások alapvetően a kevélység főbűnére vezethetők vissza.” (96.)

A legváltozatosabb témákat és megközelítésmódokat a kötetnek a harmadik, a barokk emberhez kapcsolódó egysége biztosítja. Kusler Ágnesnek köszönhetően ismerhetjük meg az Arcimboldo-effektus megkésett manifesztációit a magyarországi barokk művészetben. A kompozit portrék, az *arcimboldeszkek* két magyar kötődésű darabjáról esik szó. Esterházy Pál fraknói Kunstkammerének kincse a négy évszakot és a négy elemet ábrázoló sorozat. Stephan Dorffmaister munkája a Budapesten őrzött Heródes-portré. Különösen érdekes annak megvilágítása, hogyan értelmezhetők a képek az alkotó

vagy a megrendelő ideológiai, politikai állásfoglalásaként, és hogy miféle mozgatórugói lehetnek a morbid témák iránti vonzódásnak.

Három kéziratos és egy nyomtatásban megjelent spanyol Thököly-dráma feltételezhető forrásanyagát mutatja be Törtei Renáta: olyan leveleket, okleveleket, történelmi dokumentumokat, publicisztikai és irodalmi szövegeket, amelyek alapján Spanyolországban tájékozódhattak a 17. század végének magyarországi eseményeiről. A drámákban Thökölyt „a hős nemes szerepében látjuk, aki ellenszegül az elnyomó Habsburg hatalomnak, és ahhoz, hogy célját elérje, képes még a legádázabb ellenséggel is lepaktálni: a törökkel” (132).

Pálfy Eszter dolgozatának egyik része a barokk korhoz kapcsolódik: Gyöngyösi István *Márssal társolkodó Murányi Vénusát* (1664) hasonlítja össze Kisfaludy Károly *Szécsi Mária, vagy Murányvár ostromlása* (1820) című drámájával. A különbségeket a két mű keletkezése között eltelt bő másfél évszázad során bekövetkezett társadalomtörténeti változásokkal magyarázza. Az eltérések legszembetűnőbben Szécsi Mária alakjának megformálásában mutatkoznak meg: „míg a *Murányi Vénus* Máriaja nőies és egységes karakter, addig a 19. században férfias alakként tűnik fel, akinek köz- és magánérdeke egymásnak feszül” (154).

A következőkben a Lelkiismeret allegorikus alakjának felleltetését követhetjük nyomon az európai drámaszínpadon. Kaposi Krisztina a középkortól kezdi áttekintését. A barokk korban keletkezett az ismeretlen szerzőjű *Comico-Tragoedia*, a kantai *Dúsgazdag-játék*, Gravius Márton *Tragoedia novája* és egy 1725-ös csíksomlyói utolsójáték-játék. Nem hiányoznak a dolgozatból a darabok nyugat-európai párhuzamai sem.

Bodnár-Király Tibor Ember és Természet viszonyát tisztázza Aranka György természetfilozófiai írásaiban. Nem egészen érthető, hogy a felvilágosodás ismert alakjaként definiált szerzőnek a 18–19. század fordulóján keletkezett munkái hogyan kerülnek a barokk ember viselt dolgait tárgyaló csoportba, de hát ezen az apróságon igazán nem érdemes fennakadni. A filozófiatörténet szakértői bizonyára örömmel olvasnak arról a bonyolult összefüggésrendszerről, amelyik meghatározza Aranka György viszonyát Kanthoz, Schellinghez és Wolffhoz.

A kötet utolsó egységének három tanulmánya az önmegjelenítéshez kapcsolódik. „A két nagyságos elme”, Orczy Lőrinc és Barcsay Ábrahám verseit tartalmazó kötetet elemezve Balog Edit Otilia arra keresi a választ, hogy a szerzők „gondolataik megjelenítése közben és mellett miképpen reprezentálják önmagukat mint embert, mint katonatisztet és mint poétát”, továbbá, hogy „milyen nyelvi mechanizmusokat, írásbeli kommunikációs formulákat hoznak létre saját maguk és egymás láttatására verseikben” (194).

Ugyanebben a korszakban otthonos Fekete Norbert: a szerzői névhasználat szerepét vizsgálja az imázsteremtésben Orczy Lőrinc és fiatalabb pályatársai – Barcsay Ábrahám, Bessenyei György és Révai Miklós – gyakorlata alapján. A megfigyelt jelenségek kirajzolják az irodalom státuszának módosulását, a modern értelemben vett szerzőség kialakulását. Szóba kerülnek a korszak további izgalmas kérdései is, mint például a költői szerep vállalása, a kéziratos és a nyomtatott nyilvánosság viszonya.

Az emlékkönyvek világába kalauzol el Schelhammer Zsófia, a női bejegyzéseket önmegjelenítésnek tekintve. Különösen

érdeklik azok a vonások, amelyekből kitűnik, hogy „a citált szövegek mutatnak-e genderspecifikus jegyeket.” (221.) Az albumokba másolt versidézetek a bejegyzők olvasmányaira, műveltségére vetnek fényt. Megtudhatjuk, hogy a 18. századi citátumok legnagyobbbrészt német költőktől származnak, „mivel a bejegyző nők nagy része németajkú polgárasszony volt, és olyan köteteket, énekeskönyveket forgattak, melyekben lírai művek, idézetek szerepeltek” (230).

Amint a néhány mondatnyi ismeretésekből is kitűnhet, a kötet tematikus egységéről valóban nem lehet beszélni, de ez nemcsak a szerzők szerteágazó érdeklődéséből, hanem a kultúrtörténet és a poétika igen tág értelmezhetőségéből is következik. A sokrétűség abban is megmutatkozik, hogy ki meddig jutott el témájának feldolgozásában. A kérdések felvetésétől a részleges vagy mindenre kiterjedő válaszokig széles a skála. A forrá-

sok és a szakirodalom ismeretében, alapos feldolgozásában, a választott módszertan alkalmazásában nem találhatunk kivét-nivalót. Néhány dolgozat magán viseli az első szárnypróbálgatások iskolás jegyeit – különösen a stílust és a szerkezetet illetően –, de tartalmi érdemeik alapján ezek is biztató kezdeménynek tűnnek, előle-gezve az ígéretes folytatás lehetőségét. Többségben vannak a kötetben a „felnőtt” kutatókhoz méltó, eredeti ötleteket megvalósító, jelenlegi formájukban is értékes tudományos eredményeket bemutató tanulmányok. Remélhetjük és kívánhatjuk, hogy szerzőik akkor is legyenek jelen az irodalomtörténész szakmában, amikor már nem lesznek egészen fiatalok, de annál kiérleltebb teljesítménnyel gyarapít-hatják a régiségről megszerezhető ismereteinket.

Bartók István

MTA BTK Irodalomtudományi Intézet